

פרשת וישב

רבינו בחיי

הקדמה לפרשת וישב יעקב

אל תגזל דל כי כל הוא ואל תדבא עני בשער. כי ה' יריב ריבם וקבע את קבעיהם נפש (משלי כב, כב-כג):

(כא). ודרשו רבותינו ז"ל (מכילתא דרשב"י) אפילו אלמנתו של מלך ואפילו יתומים של מלך. והטעם לפי שנפשים שפלה ודמעתם מצויה ודבר מצוי הוא שהכל מריעין ומעניין אותם. ואמר הכתוב (שם פסוק כב) "אם ענה תענה אותו", יחזור לכל אחד מהם, ליתום ולאלמנה שהזכיר, וכפל העניי להחמדת הבריות בעניינם, וכשם שכפל העניי כך כפל הצעקה, גם שמיצת השם יתעלה, והו' כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו" (שם). ולפי ששאר בני אדם המעניינים יטרחו אחרי מושיעים ושימו בטחונם בהם, אבל היתום והאלמנה שאין להם מושיעים אינם בטוחים כי אם בהקב"ה, ועל כן הקב"ה שומע צעקתם ומריב ריבם. וכן דבר שלמה עליו השלום על היתומים בפרשה זו בעצמה, הוא שאמר (משלי כג, י-יא) "אל תסג גבול עולם ובשדי יתומים אל תבא. כי גאלם חזק הוא יריב את ריבם אתה".

גרים, הוא שהזהירה עליהם תורה בהרבה מקומות, והוא שכתוב (שמות כב, כ) "וגר לא תונה ולא תלחצנו וגו'". וזהיר שלא יונה אותו באונאת דברים ולא ילחצנו בגזלת ממונו, "כי גרים הייתם בארץ מצרים". והוסיף טעם הכתוב האחר (שם כג, ט) "ואתם ידעתם את נפש הגר", לא אמר את הגר אלא את נפש הגר, כלומר נפשו שפלה ונכבעת ועניו תמיד אל ה'. וכן דרשו רבותינו ז"ל (בבא מציעא נח): הנה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשי אבותיך, בא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל נבלות וטרפות שרצים ורמשים יבא וילמוד תורה שנתנה מפי הגבורה, "כי גרים הייתם בארץ מצרים", מום שבה אל תאמר לחברך (שם ט:).

וכן מצינו הצדיקים נקראים גרים, ולשון גר מלשון גרגיר הנפרד מעקרו, וכן הצדיק רואה עצמו יחיד, אין דירתו בארץ כי אם דירת עראי, והוא שאמר דוד עליו השלום (תהלים קיט, יט) "גר אנכי בארץ אל תסתור ממני מצותיך", המושל עצמו לגר שהוא מוזהב לנסיעה ואינו יודע העת, ולפי שאינו יודע העת הוא צריך שישק צידה לדרך פן יבא עליו העת פתאום, ומה היא הצידה קיום המצות, והו' אל תסתור ממני מצותיך". וכן מצינו האבות כלם שנקראו גרים, אברהם הוא שכתוב (לעיל כג, ד) "גר ותושב אנכי עמכם", יצחק הוא שכתוב (שם כו, ג) "גור בארץ הזאת", יעקב הוא שכתוב: **[וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען]**

שלמה המלך עליו השלום הודיענו בשני הכתובים הללו עונש הגזל את הדל, וידוע כי ארבע כמות הן שהזהירה תורה על האדם לרחם אותם ושלא להרע להם, ואלו הם עניים יתומים אלמנות גרים. וכן מצינו הכתוב שהזהיר על ארבעתם בפסוק אחר, הוא שכתוב (דברים טו, יד) "ושמחת בנך ואתה ובנך ובתך ועבדך ופדיתך ואלמנה ויתום ויתום והאלמנה", ודרשו רבותינו ז"ל (מדרש אגדה ראה טו, יא; תנחומא ראה, יח ע"ש) ארבעה שלי כנגד ארבעה שלי, ואם אתה משמח את שלי אני אשמח את שלך. והזכיר הלוי כנגד העניים, שהרי ליום עניים הם שלא היה להם חלק בארץ, אבל היו זוכין על שלחן גבוה ונהניו מקדשי שמים והם חיל הקב"ה, כענין שכתוב (דברים לג, יא) "ברך ה' חילו". והקב"ה חלקם שנאמר (במדבר יח, כ) "אני חלקך ונתלתך". **עניים**, הם שהזהיר עליהם תורה במצות עשה ובמצות לא תעשה. במצות עשה שנאמר (דברים טו, י) "נתון תתן", ובתיב (שם, פסוק ח) "פתח תפתח את ידך לו". מצות לא תעשה שנאמר (שם, פסוק י) "ולא ירע לבבך בתוך לו", ובתיב (שם, פסוק ז) "ולא תקפץ את ידך". ואחר שהתורה הזהירה על הגזל בלאו של "לא תגזל" (ויקרא יט, יג) לכל העולם, לכך לא הוצרכה להזהיר על גזל העני, וחיוב הוא לתת לו ואיך יגזול ממנו, ועל כן בא שלמה עליו השלום והוסיף באור בעונש הגזל את העני, כי אין דרכו בכל ספר משלי להזכיר מצוה מן המצוות הכתובות בתורה אלא אם בן יוסיף באור או יחדש בה דבר, כי מי האדם שיבא אחרי משה אם לא לעשות סניג לדבריו, ועל כן אמר אל תגזל דל כי כל הוא, ואין צריך לומר לדל כי אפילו לעשיר אסור לגזול, ומה שהזכיר דל מפני שהוא מצוי שהכל גוזלין אותו לפי שאין לו עוזרים, ואין מי שידבר בעדו כאיש העשיר, אלא הכל שונאין ומתרחקים ממנו ואפילו קרוביו, כענין שכתוב (משלי יט, ז) "כל אחי רש שנאהו אף כי מרעהו רחקו ממנו", ועל כן יאמר אל תגזל דל מצד שהוא דל והוא חסר הכח ויודע אתה שאין לו עוזר וסומך כנגדך ואין מי יריב ריבו, אל תדמה בנפשך זאת, כי הקב"ה יריב ריבו, והוא הטוען שלו, והוא יעניש את הגוזלים אותו, לא עונש ממון רק עונש הגוף והנפש, והו' וקבע את קבעיהם נפש, שהיא מלה כוללת הגוף והנפש: **יתומים** ואלמנות, הוא שהזהירה עליהן התורה בהרבה מקומות "כל אלמנה ויתום לא תענון" (שמות כב,